

Barbara Kucharska, Mirosława Malinowska
Akademia Ekonomiczna w Katowicach

DYLEMATY METODYCZNE BADAŃ ZACHOWAŃ PODMIOTÓW RYNKOWYCH W WARUNKACH GLOBALIZACJI

Gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa to złożone podmioty rynkowe i decyzyjne, o których funkcjonowaniu z jednej strony przesądza struktura oraz sposób powiązania elementów składowych, z drugiej natomiast – ich relacje z otoczeniem. Zarówno gospodarstwa domowe, jak i przedsiębiorstwa można opisać poprzez cele, funkcje, strukturę podmiotowo-przedmiotową oraz czynniki i warunki składające się na otoczenie tych podmiotów.

Globalizacja¹ jest zjawiskiem wszechobecnym i nienowym, a jej intensywność nasila się z dnia na dzień – w obecnym stadium proces ten nabiera szczególnego tempa. W ujęciu ekonomicznym globalizacja stanowi czynnik w otoczeniu podmiotów rynkowych, przenikający wszystkie elementy tego otoczenia i tworzący niespotykane dotąd uwarunkowania zachowań tych podmiotów. Złożoność globalizacji powoduje wiele trudności metodologicznych w prowadzeniu badań. Publikacje, studia i opracowania z zakresu globalizacji dotyczą zazwyczaj skali makro, a w niewielu źródłach można odnaleźć bezpośrednio związki pomiędzy globalizacją a zachowaniem gospodarstw domowych i przedsiębiorstw. Związki te w zasadzie są możliwe do zidentyfikowania poprzez badanie wpływu poszczególnych czynników związanych z globalizacją na zachowania podmiotów rynkowych. Nie jest to zadanie łatwe – ze względu na długofalowość i wielowymiarowość procesu globalizacji. Wpływ globalizacji na zachowania można zidentyfikować poprzez pryzmat wybranych

---

¹ Artykuł jest oparty na doświadczeniach autorek związanych z realizacją grantu KBN pt. *Zachowania podmiotów rynkowych w Polsce w warunkach globalizacji* pod kierunkiem dr Mirosławy Malinowskiej [7].

czynników związanych z globalizacją, stanowiących uwarunkowanie zachowań zarówno gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw.

Badając wpływ procesu globalizacji na zachowania gospodarstw domowych i przedsiębiorstw należy precyzyjnie wyodrębnić podstawowe obszary badań oraz ustalić obserwowalne mierniki i wskaźniki, określające wpływ procesu globalizacji na zachowania tych podmiotów. Traktując globalizację jako czynnik otoczenia podmiotów rynkowych, można sformułować podstawowe pytania badawcze dotyczące relacji podmiot–otoczenie:

- Które podmioty zauważają zmiany w otoczeniu?
- Jakie zmiany dostrzegają?
- Które nowe zjawiska i procesy w otoczeniu wywołują zmiany w zachowaniach podmiotów?
- Które zmiany w zachowaniach podmiotów rynkowych mają incydentalny, a które względnie trwały charakter?

Proces globalizacji badać można na trzech poziomach: na poziomie gospodarki światowej jako całości (skala makro), na poziomie gałęzi gospodarki i branż (skala mezo) oraz z punktu widzenia uczestniczących w niej przedsiębiorstw, instytucji rynkowych i konsumentów (skala mikro) [8, s. 15]. Na poziomie mikroekonomicznym proces globalizacji obejmuje zachowania tych podmiotów rynkowych [5, s. 23]. Proces globalizacji przebiega często równocześnie na każdym z tych poziomów i w każdym obszarze, ale cechuje go różny stopień zaawansowania i złożoności. Przyjmując jako punkt wyjścia do badań opisane poziomy globalizacji, można dla każdego z nich ustalić obserwowalne mierniki i wskaźniki. Dla każdej skali globalizacji (makro, mezo i mikro) można ustalić zestaw takich wskaźników i mierników, za pomocą których można opisać różne poziomy globalizacji (np. liczba użytkowników Internetu może być wskaźnikiem globalizacji w skali zarówno makro jak i mikro)².

Zastosowanie mierników obiektywnych i subiektywnych w badaniach nad zachowaniami gospodarstw domowych i przedsiębiorstw w warunkach globalizacji

---

² W przypadku mierników obiektywnych mamy do czynienia raczej ze związkiem typu empirycznego między miernikiem a wielkością mierzoną, w przypadku zaś mierników subiektywnych – ze związkiem definicyjnym. Związek empiryczny oznacza, że miernik nie należy definicyjnie do zespołu cech mierzonej wielkości oraz że istnieje empirycznie stwierdzona zależność między miernikiem a wielkością, którą ma on mierzyć. Związek definicyjny natomiast wyznaczony jest przez sposób rozumienia, co to jest badana wielkość, np. przekonanie osobiste o stopniu zaspokojenia potrzeby określa jednocześnie stopień jej zaspokojenia. Podczas badań zachowań gospodarstw i przedsiębiorstw często trzeba zastępować empiryczne udowodnienie zależności przez logiczne stwierdzenie istnienia takiej zależności. Szerzej na ten temat pisze L. Zienkowski [10, s. 17-18].

pozwala dokładniej zmierzyć złożoność badanego zjawiska i zgromadzić materiał umożliwiający na pełny opis badanej rzeczywistości (tab. 1).

Tabela 1. Przykłady mierników wykorzystywanych do badania wpływu procesu globalizacji na zachowania gospodarstw domowych i przedsiębiorstw

Wyszczególnienie	Charakter miernika	Miernik	Wskaźnik
1	2	3	4
Gospodarstwo domowe	obiektywny	<ul style="list-style-type: none"> -dostęp do Internetu -dostęp do telefonii komórkowej -dochody pieniężne -wyjazdy zagraniczne 	<ul style="list-style-type: none"> -liczba osób korzystających z Internetu na 1000 mieszkańców -liczba abonentów sieci telefonii komórkowych na 1000 mieszkańców -przeciętny miesięczny dochód za pracę osiągnany przez gospodarstwo domowe w przeliczeniu na 1 osobę w gospodarstwie -liczba wyjazdów zagranicznych w ciągu roku
	subiektywny	<ul style="list-style-type: none"> -etnocentryzm konsumencki -postawy wobec procesu globalizacji i związanych z nią zjawisk -opinie na temat przenoszenia wzorów konsumpcji z krajów wysoko rozwiniętych 	<ul style="list-style-type: none"> -skłonność do wyboru produktów krajowych (np. skala stopniowa jednobiegunowa -lista zjawisk i zdarzeń związanych z procesem globalizacji (np. powstały duże centra handlowe, upowszechnił się Internet, nasila się naśladownictwo społeczne itp.) wraz ze skalą stopniową jednobiegunową skierowaną do badanego przedstawiciela gospodarstwa domowego -lista opinii (np. dokonywanie zakupów przez Internet stanie się bardzo popularne, ludzie coraz częściej będą wyjeżdżać na urlop za granicę, ludzie coraz częściej będą korzystać z ubezpieczeń na życie) wraz ze skalą stopniową jednobiegunową skierowaną do badanego przedstawiciela gospodarstwa domowego

cd. tab. 1

1	2	3	4
Przedsiębiorstwo	obiektywny	-obszar działalności -stopień umiędzynarodowienia przedsiębiorstwa	-prowadzenie działalności na rynku: lokalnym/regionalnym, krajowym, zagranicznym, międzynarodowym -struktura kapitału przedsiębiorstwa (100% kapitału zagranicznego, kapitał mieszany z przewagą zagranicznego, kapitał mieszany z przewagą krajowego, kapitał mieszany – równe proporcje, 100% kapitału krajowego lub skala stosunkowa)
	subiektywny	-ocena wpływu globalizacji na funkcjonowanie przedsiębiorstw -strategie działania w warunkach globalizacji	-lista czynników (np. zagraniczne inwestycje bezpośrednie w Polsce, liberalizacja handlu, możliwość różnych form współpracy przedsiębiorstw) wraz ze skalą stopniową jednobiegunową skierowaną do badanego przedstawiciela przedsiębiorstwa -aktualne i planowane strategie działania wobec konkurencji, aktualne i planowane strategie działania wobec nabywców (lista strategii niedomknięta, skierowana do badanego przedstawiciela przedsiębiorstwa)

Źródło: opracowane własne.

W badaniach nad zachowaniami gospodarstw domowych i przedsiębiorstw w warunkach globalizacji przedmiotem pomiaru są cechy zarówno ilościowe, jak i jakościowe obiektów badania. Warunkiem budowy bazy danych na potrzeby badania zachowań tych podmiotów jest dokładne zdefiniowanie obiektów badanych oraz ich głównych cech. Podstawy informacyjne do pomiaru tych cech stanowią badania prowadzone w tym zakresie przez różnego rodzaju instytucje rynkowe i administracyjne, a w przypadku ich nieadekwatności lub niewystarczalności – badania prowadzone bezpośrednio przez badaczy zajmujących się tym problemem. Źródła danych, z których czerpie się informacje o zachowaniach gospodarstw domowych i przedsiębiorstw w warunkach globalizacji można

podzielić na wtórne oraz pierwotne³ (tab. 2). Konieczne jest łączenie obu rodzajów źródeł informacji, dzięki czemu uzyskuje się w miarę pełny obraz analizowanego problemu. Źródła informacji poddaje się pomiarowi za pomocą specjalnie dobranych metod i technik z wykorzystaniem wielu narzędzi badawczych.

Tabela 2. Podstawy źródłowe, zakresy i metody badań zachowań podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji

Wyszczególnienie	Zakresy przedmiotowe		Metody badań
Wtórne źródła informacji	przedsiębiorstwo	układ strukturalny	analiza zawartości źródeł wtórnych
	gospodarstwo domowe		
Pierwotne źródła informacji	przedsiębiorstwo	układ funkcjonalny	metody ilościowe i jakościowe gromadzenia informacji
	gospodarstwo domowe		

Źródło: opracowanie własne.

Do badań zachowań gospodarstw domowych i przedsiębiorstw w warunkach globalizacji można wykorzystać roczniki statystyczne oraz informacje o sytuacji gospodarczej kraju. Z punktu widzenia badania wpływu globalizacji na zachowania gospodarstw domowych cennym źródłem informacji mogą być publikowane przez GUS opracowania na temat warunków życia ludności, budżety gospodarstw domowych oraz informacje pochodzące z narodowego spisu powszechnego. W przypadku diagnozowania wpływu globalizacji na zachowania przedsiębiorstw można skorzystać z danych zamieszczonych w roczniku statystycznym przemysłu

³ Inne podziały źródeł informacji (m.in. ze względu na miejsce lokalizacji, rodzaj dokumentów) przedstawia m.in. W. Łagodziński [6, s. 48-49].

czy roczniku handlu zagranicznego. Cennym źródłem informacji może okazać się także publikowana przez GUS ewidencja podmiotów gospodarczych według rodzajów i miejsc prowadzenia działalności. W badaniach zachowań podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji przydatne są także informacje publikowane w prasie ogólnoeconomicznej i branżowej. Można także skorzystać z informacji zamieszczanych w bazach danych, które są tworzone przez różnego rodzaju instytucje, a ich zawartość udostępniana jest zazwyczaj odpłatnie zainteresowanym podmiotom. Prawie wszystkie instytucje publikujące różnego rodzaju informacje posiadają swoje serwisy www, dlatego do badań zachowań podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji można także wykorzystać materiały z Internetu.

W badaniach zachowań podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji w celu stworzenia bazy informacyjnej można wykorzystać bezpośrednio badania ilościowe i jakościowe. Najszersze zastosowanie znajdują wywiady bezpośrednie oraz metoda ekspertów.

Stosując wywiad bezpośredni, można napotkać na wiele ograniczeń wynikających przede wszystkim z przedmiotu badania. Prowadzenie z respondentem dialogu na temat wpływu globalizacji na zachowania jego gospodarstwa domowego czy przedsiębiorstwa jest niezwykle trudne. Wynika to przede wszystkim ze złożoności i wieloznaczności globalizacji. W trakcie wywiadu można jednak rozpoznać związki pomiędzy globalizacją a zachowaniami podmiotów rynkowych – dzięki zadawaniu pytań o charakterze pośrednim.

Wywiad bezpośredni umożliwia także rozpoznanie postaw wobec procesu globalizacji. Pomiar postaw jest jednym z najbardziej skomplikowanych zadań badawczych (por. [4; 9]), ma jednak ogromne znaczenie diagnostyczne. Pozwala bowiem odpowiedzieć badaczowi na pytanie, dlaczego podmiot rynkowy postępuje w ten, a nie w inny sposób, dlaczego tak, a nie inaczej zachowuje się na rynku. Pomiaru postaw dokonuje się w ramach badań bezpośrednich z wykorzystaniem pierwotnych źródeł informacji. Do najczęściej wykorzystywanych wskaźników postaw należą stwierdzenia werbalne zwane opiniami. Warunkiem koniecznym pełnienia przez opinie konsumenta funkcji identyfikatora postaw jest istnienie czynnika emocjonalnego wpływającego na te werbalne stwierdzenia. Zastosowanie w ramach wywiadu bezpośredniego technik projekcyjnych (np. testu skojarzeń słownych) umożliwia rozpoznanie postaw respondentów wobec tego procesu (por. [1, s. 102-108]).

Można zbadać postawy konsumentów i menedżerów wobec czynników globalizacji, opinie na temat tego procesu oraz zidentyfikować oraz dokonać oceny procesu globalizacji w kategoriach szans i zagrożeń funkcjonowania podmiotów rynkowych.

Do prognozowania wpływu procesu globalizacji na zachowania podmiotów rynkowych może zostać wykorzystana metoda ocen ekspertów, gdzie wiedza i doświadczenie oraz umiejętności ekspertów pozwalają na przewidywanie zmian zarówno w krótkim, jak i w długim horyzoncie czasowym. Mimo iż opinie

ekspertów mają charakter subiektywny, to jednak ze względu na powszechnie uznany mniejszy „błąd prognozy”, pozwalają na ustalenie jak najbardziej prawdopodobnego obrazu przyszłości [3, s. 33]. W prognozowaniu zachowań podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji korzystanie z opinii ekspertów jest szczególnie uzasadnione z uwagi za złożoność obiektu badań. Metoda ocen ekspertów należy do metod heurystycznych, stosowanych do budowy prognoz, których podstawą są pisemne lub ustne wypowiedzi ekspertów dobranych w sposób celowy. Uczestnikami badania są osoby uznane za specjalistów w badanej dziedzinie (w tym przypadku globalizacji i zachowań podmiotów rynkowych) [2, s. 101]. Zarówno w ramach wywiadów bezpośrednich, jak i w metodzie ocen ekspertów niezwykle przydatne w badaniach wpływu globalizacji na zachowania podmiotów rynkowych okazuje się stosowanie skal pomiarowych (por. [1, s. 113-116]). Chcąc oszacować wpływ globalizacji na zachowania podmiotów rynkowych, można stworzyć listę czynników związanych z globalizacją oraz poprosić respondentów o określenie wpływu każdego czynnika na funkcjonowanie jego gospodarstwa domowego czy przedsiębiorstwa.

Do badań zachowań podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji można wykorzystać źródła wtórne, ale informacje pozyskane w ten sposób wydają się być niewystarczające, co powoduje konieczność prowadzenia badań bezpośrednich. Metody badań szczególnie przydatne do diagnozowania i prognozowania tego problemu to wywiad bezpośredni, techniki projekcyjne i metoda ocen ekspertów. Badając zachowania podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji, można dokonać także oceny postaw konsumentów i menedżerów wobec tego procesu. Konieczne jest łączenie w badaniach metod ilościowych i jakościowych w celu uzyskania pełnego zbioru informacji na temat wpływu globalizacji na zachowania podmiotów rynkowych.

Globalizacja, będąc procesem długofalowym, żywiołowym i wielowymiarowym stanowi niezwykle skomplikowany obiekt badań. Globalizacja należy do grupy czynników makrootoczenia, na które gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa nie mają wpływu, ale kierunek i tempo zmian rynkowych wywołanych globalizacją może wpływać na zachowania tych podmiotów. Jest czynnikiem wspólnym dla podmiotów rynkowych, ale jej znaczenie jest różne dla każdego z nich. Diagnozowanie i prognozowanie wpływu globalizacji na zachowania podmiotów rynkowych jest niezwykle trudne, ponieważ trudno jest wpisać globalizację w jeden model logiki przyczynowo-skutkowej.

Literatura

- [1] *Badania rynku. Metody, zastosowania.*, red. Z. Kędzior, PWE, Warszawa 2005.
- [2] Karcz K., Kędzior Z., *Badania marketingowe w praktyce.*, PWE, Warszawa 2001.

- [3] Karcz K., Kędzior Z., *Opinie ekspertów jako podstawa przewidywania zmian w zachowaniach podmiotów gospodarczych*. [w:] *Konsument – Przedsiębiorstwo – Przyszłość*, CBiE i Katedra Badań Rynkowych i Marketingowych, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice 1997.
- [4] Karcz K., Kędzior Z., *Postawy konsumentów wobec produktów krajowych i zagranicznych*, CBiE AE Katowice, Katowice 1999.
- [5] Karcz K., *Międzynarodowe badania marketingowe. Uwarunkowania kulturowe*, PWE, Warszawa 2004.
- [6] Łagodziński W., *Źródła danych wskaźników społecznych*, [w:] *Wskaźniki społeczne*, Biblioteka Wiadomości Statystycznych, tom 41, PTS-GUS, Warszawa 1991.
- [7] Malinowska M., *Zachowania podmiotów rynkowych w warunkach globalizacji*, PWE, Warszawa 2006.
- [8] Rymarczyk J., *Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 2004.
- [9] Sagan A., *Badania marketingowe. Podstawowe kierunki*, AE, Kraków 1998.
- [10] Zienkowski L., *Poziom życia. Metody mierzenia i oceny*, PWE, Warszawa 1979.

METHODOLOGICAL DILEMMAS OF MARKET ENTITIES RESEARCH BEHAVIOUR IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary

Globalization process is a current phenomenon which becomes more and more intense. Complexity of globalization creates many methodological obstacles in research of this area. There are a lot of publications on globalization, but in a few of them relations between globalization and market entities' behaviour are presented. These relations are able to be recognised by researching the influence of particular factors related to globalization on market entities behaviour. It is not an easy task because of multidimensional and long-time character of globalization. In the article methodological problems related to research of market entities' behaviour under globalization are presented. The authors present some doubts and reflections, which emerged during the performing of the project financed by The State Committee of Research "Market entities' behaviour in Poland under globalization conditions".